

■ Здагадкі і адкрыцці

ДЗЕ МОЖА ЗНАХОДЗІЦЦА
ПРАХ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ?

Некалькі падказак-арыенціраў для пошукаў

У даследаваннях жыцця і спадчыны першадрукара — Францыска Скарыны — шмат загадак і таямніц. Так, мы пакуль не ведаем, дзе памёр і дзе спачывае гэты асветнік, нястомны працаўнік, прыхільнік збліжэння і ўзаемаразумення ўсіх народаў і канфесій, асабліва хрысціянскіх.

Даследаванні
пачынаюцца

І вельмі добра, што за высякародную справу пошукаў праху Францыска Скарыны ў Чэхіі і пераносу яго на Радзіму, у касцёл Святых Сімона і Алены, узяліся святары гэтага храма на чале з ксяндзом-пробашчам, кандыдатам гістарычных навук Уладзіславам Завальнюком. Таму, каб аблегчыць іх пошукі, старанні іншых скарыназнаўцаў, падзяляюся вынікамі сваёй работы на працягу апошняга часу — як з вуснымі і друкаванымі, так і з віртуальнымі крыніцамі.

Найперш маю ўвагу прывабіў Чэскі-Крумлаў, дзе пры замку працаваў так званым садоўнікам, а па сутнасці як асветнік, батанік-лекар, старэйшы сын нашага першадрукара Сімяон.

Аднак тут часова патрэбна вярнуцца да віленскага перыяду жыцця і выдавецкай дзейнасці Францыска Скарыны, бо ў чытача могуць узнікнуць пытанні: адкуль жа ў Скарыны ў Чэхіі ўзяліся два сыны, адзін з якіх там — дакладна, а другі — магчыма, займаўся тым жа, што і бацька, — батанічна-садоўніцка-лекарскай дзейнасцю. І чаму наш славетны суйчыннік вымушаны быў пакінуць роднасную і блізкую да Полацка Вільню, каб вярнуцца ў больш аддаленую і чужую Прагу? Для гэтага трэба хоць бегла спыніцца на падзеях ранейшых, 1520-х гадоў жыцця і дзейнасці Скарыны. Выдаўшы ў Празе не менш як 22 кнігі перакладаў з Бібліі, ён дзеля сувязі са сваім рэальным, пераважна праваслаўным чытачом, паехаў працягваць святую дзейнасць у Вільню — сталіцу агульнага і для продкаў беларусаў, амаль што самастойнага Вялікага Княства Літоўскага. Правёў там звыш дзесяці гадоў. У 1522 годзе выдаў запатрабаваную, амаль што агульнахрысціянскую «Малую подорожную кніжыцу». А ў 1525 годзе — «Апостол». І ўсё!

Аднак мы ведаем, што Скарына быў вельмі працавітым, не мог сядзець склаўшы рукі. Ведаем таксама, што ў другой палове 1520-х гадоў ён дапамагаў віленскаму біскупу Яну, сыну тагачаснага караля першай Рэчы Паспалітай. Мяркую, што менавіта па заданні біскупа наш першадрукар выконваў адказную і пачэсную работу — складанне першага Статута Вялікага Княства Літоўскага. Па традыцыі лічыцца, што гэтая па сутнасці першая ў Еўропе канстытуцыя стваралася ў асноўным Альбрэхтам Гаштольдам, з 1522 года адначасова канцлерам ВКЛ і віленскім ваяводам, уладальнікам Геранёнаў, Астраўца і яшчэ дзясятка іншых маёнткаў. Але ўсебаковае вывучэнне гэтай магнацкай постаці майго земляка пераканала мяне, што ён мог толькі арганізаваць напісанне. Адзінай жа постаццю ў ВКЛ, якая магла спалучыць у Статуце «права боскае» і «права чалавечае», з'яўляўся тады якраз сакратар біскупа Яна Францыск Скарына! Толькі ён з грамадзян ВКЛ паспяхова, за

два гады, раней закончыў Ягелонскі ўніверсітэт у Кракаве і бліскачуга стаў доктарам Падуанскага ўніверсітэта ў Італіі.

Летам аўтары Статута (відаць, пад зацікаўленай апекай біскупа Яна і яго бацькі, самога Жыгімонта Старога, мужа каралевы-рэфарматаркі Боны Сфорца, а можа, і яе самой) накіроўваліся на ўсход па «каралеўскім гасцінцы», падсілкоўваліся па дарозе ў спецыяльна адкрытай з іх дазволу карчме ў Касіне Вялікай і ехалі далей, у Астравец. Відаць, Скарына павінен быў і выдаць у Вільні першы Статут друкам, бо іначай для чаго ж ён выкрадаў у Каралеўцы друкара-габрэя і потым цярэў за гэта пераследаванні прускага герцага?! Але як яно было з гэтым далей, я пакуль што не ведаю. Ва ўсякім выпадку, пасля першага Статута выйшлі ў абноўленых выданнях на працягу таго ж стагоддзя другі і трэці!

Адначасова з дзяржаўна-грамадскімі Скарына выконваў і сямейныя абавязкі, выхоўваў двух сыноў сваёй першай і адзінай жонкі Маргарыты, удавы ягонага віленскага грашовага дабрадзея Рыгора Адверніка, які памёр якраз у 1525 годзе, калі з'явілася другая з віленскіх кніжак. Праз год, вытрымаўшы жалобу, Маргарыта (узрост яе пакуль невядомы) выйшла замуж за Францыска, але неўзабаве і сама памерла.

Сыны — ці родныя?

Нарэшце ў 1534 годзе, перажыўшы пераследаванне прускага герцага Альбрэхта, прэтэнзіі на спадчыну (камяніцу) сваёй жонкі ў Вільні і, хутчэй за ўсё, няслушнае заключэнне ў познаньскую турму за даўгі свайго старэйшага брата Івана, Францыск Скарына павёз абодвух сыноў з сабой у Прагу, і неўзабаве яны ўжо там памагалі бацьку ў «садоўніцтве», разам і пасобку. Але ў мяне яшчэ ўзнікае пытанне: ці яго гэта былі сыны? Не магла іх Маргарыта нарадзіць за нейкія нялёкія тры гады, калі той

быў пераважна ў ад'ездзе. Хутчэй за ўсё, падумалася, працягваючы хрысціянскую міласэрнасць, Францыск усынавіў іх, даволі дарослых, і навучаў знаёмай для сябе (прыгадаем яго экзамены ў Падуі), патрэбнай чалавечтву і прыродзе справе — медыцыне, тады пераважна прыродазнаўству.

А цяпер пераходзім да самай важнай часткі: дзе Скарына памёр і быў пахаваны? Адны сцвярджаюць, што, безумоўна, у Празе, іншыя — што яго кароль Чэхіі Фердынанд вывез як вопытнага спецыяліста і вернага слугу з сабой у Аўстрыю, трэція... Мяне ж найбольш пераконваюць супастаўленыя факты, прыведзеныя ў артыкуле вопытнага скарыназнаўца Вячаслава Чамярыцкага і змешчаныя ў шматтомным энцыклапедычным даведніку «Беларускія пісьменнікі».

Найбольш імаверна, што памёр Скарына ў 1551 годзе, бо ў пачатку наступнага года чэшскі кароль выдаў Скарынаваму сыну Сімяону спецыяльную грамату (ад 29 студзеня) на права адшукваць па ўсёй краіне і наследаваць маёмасць свайго бацькі, ужо нябожчыка.

Працитуем адтуль самы важны для нас крыху скарачаны абзац. У 1535 годзе Скарына вярнуўся (напэўна ж з дзвума сынамі, Сімяонам і Францішкам) «у Прагу, дзе ўладкаваўся вучоным садоўнікам у каралеўскім батанічным садзе, які тады закладваўся. У садзе чэшскага караля Фердынанда I Ф. Скарына прапрацаваў да лета 1539-га. Дзе ён жыў і чым займаўся пасля гэтага, мы не ведаем. У Чэхіі (магчыма, у Паўднёвай) (учэпімся за апошніяе слова! — Аўт.) беларускі гуманіст знайшоў свой вечны спачынак, нам невядомыя ні дакладны час, ні месца пахавання. Найбольш імаверна, што памёр ён у 1551 годзе, бо ў пачатку наступнага года чэшскі кароль выдаў Скарынаваму сыну Сімяону спецыяльную грамату (ад 29 студзеня) на права адшукваць па ўсёй краіне і наследаваць маёмасць свайго бацькі, ужо нябожчыка. У 1552-м справа аб нейкай частцы маёмасці разглядалася і ў Вільні, пра што сведчаць два нядаўна выяўленыя судовыя дэкрэты (ад 17 жніўня і 15 снежня) караля Жыгімонта Аўгуста. Сімяон Скарына ў 1570-я гг. жыў у Паўднёвай Чэхіі і таксама займаўся ле-

каваннем і садоўніцтвам (вядома ж, пры замку. — Аўт.). Другі сын першадрукара Францішак загінуў у 1541 годзе ў Празе ў час пажару. Нашчадкі Сімяона Скарыны жылі ў Чэхіі і Славакіі».

Кіруемся
ў Чэскі-Крумлаў

Ад сябе дадам, што адзін з далёкіх, але свядомых у сваяцтве нашчадкаў, Ежы Скарына, жыў у сталіцы Мексікі, займаўся там таксама друкарствам, актыўна перапісваўся са мной. У адным з лістоў я спытаў у яго: што азначае, калі Францыск Скарына сапраўды перад смерцю «жыў у Паўднёвай Чэхіі», у старэйшага сына? Ён адказаў мне, што гэта быў Чэскі-Крумлаў, цэнтр нібы незалежнага герцагства. Ім кіравалі спачатку чэхі, а потым, пасудску з Маравіяй, аўстрыйцы ці саксонцы...

І вось цяпер, калі такая інфармацыя вельмі спатрэбілася для пошукаў праха нашага першадрукара, я два дні, дзякуючы інтэрнэт-крыніцам «падарожнічаў» па Чэскі-Крумлаве. І аказалася, што рэальныя пошукі па гэтым паўднёвамаравійскім горадзе, а таксама пошукі ў архівах суседніх дэканатаў могуць быць вельмі перспектыўнымі.

Мяркуюць самі. У Чэскі-Крумлаве — усяго два касцёлы. Адзін, у акружаным мурамі кляштары, адпадае як «ведамасны», закрыты. Другі — у імя Святога Віта, парафіяльны, гатычны па стылі, стаіць на беразе-паўвостраве Влтавы і якраз паблізу замка, асвечаны яшчэ задоўга да прыбыцця абодвух Скарынаў: парафіяльным ён стаў у 1329-м, цэнтрам Доўдлебскага дэканата ў 1374-м, а пасля перабудовы яшчэ раз асвечаны ў 1439 годзе. Скарынаў, як адказных прырамкавых асоб, маглі хаваць, прытым з належнымі надмагіллямі, толькі там, а факты пахавання — паведамляць і ў дэканат, назвы якога мяняліся.

Аднак далейшая гісторыя прыдворнага і парафіяльнага касцёла імя Святога Віта развівалася, як сведчаць крыніцы, пакрыччаста. У 1583 годзе ён стаў месцам пахавання прадстаўнікоў Рожмбергскага дома, у 1591 годзе быў адміністрацыйна перададзены ордэну езуітаў, які, напэўна ж, усходніх славыя, не дужа шанаваў. Прытым у прэсвітэрыі ад надмагілляў, размешчаных нават у цэнтры касцёльнай залы, стала цесна. Таму новая ўладальніца замка, Марыя Эрнэсціна фон Эгенберг, у 1717 годзе загадала іх вынесці (але куды, на якія могількі?). Быў складзены спіс надмагілляў, які, сведчаць крыніцы, адзін захаваўся. Таму можа паслужыць каардынатамі ў пошуках праху нашага першадрукара. Аднак аказваецца, план графіні не быў тады выкананы: яна памерла ў 1719 годзе. Нават у 1750 годзе надмагільныя таблічкі з чырвонага мармуру ўсё ж віселі на сценах пры ўваходзе ў «капэлу» Яна Непамуцкага. Можа, вісяць там і цяпер?

Не, без пошукавага візіту ў касцёл Святога Віта і архівы навакольных дэканатаў тут яўна не абысціся.

Ну то за работу: духоўную, інтэлектуальную, пошукавую! Дакументаў пра Скарыну, першага нашага кнігавыдаўца і тым самым галоўнага нашага юбіляра сёлета, у Чэхіі павінна быць шмат і ў розных сховішчах.

Прафесар Адам МАЛЬДЗІС

Касцёл Святога Віта ў горадзе Чэскі-Крумлаў.

Да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання ў айчынных выдавецтвах (а сярод іх — і «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», і Выдавецкі дом «Звязда», і «Народная асвета») адна за другой выходзяць яркія, цікавыя кнігі, звязаныя і з гісторыяй беларускага кнігадрукавання, і з імем Францыска Скарыны. У «Мастацкай літаратуры» — яшчэ адна навінка: пабачыла свет кніга Францыска Скарыны «Маем найбольшае самі». Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі паэт Алесь Разанаў у паэтычнай форме пераказаў прадмовы са скарынаўскіх кніг.

Урыўкі з гэтага выдання ўжо друкаваліся ў часопісе «Польмя» і газеце «Літаратура і мастацтва». Сёння чытач мае магчымасць спрычыніцца да мастацкіх адкрыццяў першадрукара і яго перакладчыка. Дарэчы будзе заўважыць, што беларуская старасветчына, гісторыя культуры Беларусі ў даўнія стагоддзі — заўсёдна хваляючая тэма для Алеся Разанава. Сёння можна смела і аб'ектыўна павіншаваць лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь Алеся Разанава і выдавецтва «Мастацкая літаратура», якое пры фінансавай падтрымцы дзяржавы здзейсніла выклічна вялікую справу. Прыемна, што кніга выдадзена ў чаканні 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Вядома даследчык, кнігазнаўца Алесь Суша з'яўляецца аўтарам прадмовы да кнігі «Маем найбольшае самі». Вось што піша даследчык: «Неўміручасць слоў Францыска Скарыны даўно спрыяе развіццю аргументацыі ў духоўных памкненнях народа Беларусі. І празорлівых чытачы гэта бачаць і ўсведамляюць...»

У свой час менавіта Алесь Разанаў быў сярод ініцыятараў нараджэння паэтычнай кнігі «Францыск Скарына на мовах народаў свету». Яна, між іншым, двойчы пабачыла свет у Выдавецкім доме «Звязда». Тварэнне мастацкай гісторыі працягваецца. Сёння следам за Скарынам і Алесем Разанавым мы працывітаем, паўтарам, асэнсоўваем, разважаем: «Пісанне, натхнёнае Богам, / карыснае ўсякаму чалавеку: / для навучання / і разважання, / для ачышчэння / і высвядчэння, / для выпраўлення / і для здзяйснення праўды, / каб дасканалы быў чалавек / і здатны / да ўсякае добрае справы, / як піша апостал Павел».

У свой час кнігі Скарыны яго сучаснікі заўважалі яшчэ і таму, што ён быў наватарам у ілюстраваным, мастацкім працывітанні Бібліі. Важную ролю і цяпер адыгрывае ў падобных выданнях мастацкі складнік. Дызайн і афармленне кнігі ажыццявіла вядомы кніжны графік, дызайнер Тамара Мельянец. Менавіта яна калісьці працавала серыю філакартычных выданняў — «У пошуках страчанага». Зразумела, грунтам яе творчых пошукаў у кнізе «Маем найбольшае самі» стала ілюстрацыйная спадчына Францыска Скарыны. Тыраж кнігі, якая бачыцца добрым падарункам для ўсіх, хто неаб'якавы да беларускай культуры, беларускага асветніцтва, — 500 экзэмпляраў. Мо як для юбілейнага года і не так шмат?.. Але ж час пакажа — і, пэўна, будзе ў кнігі і другі тыраж.

Кастусь ЛАДУЦЬКА.